

Inhoud

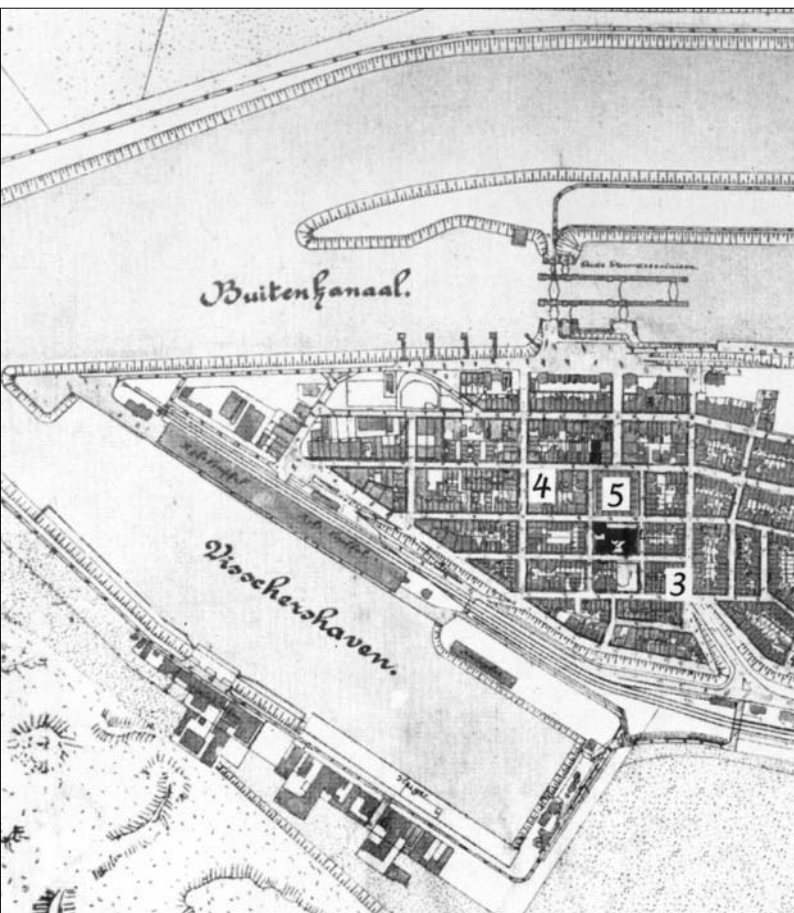
Deel I

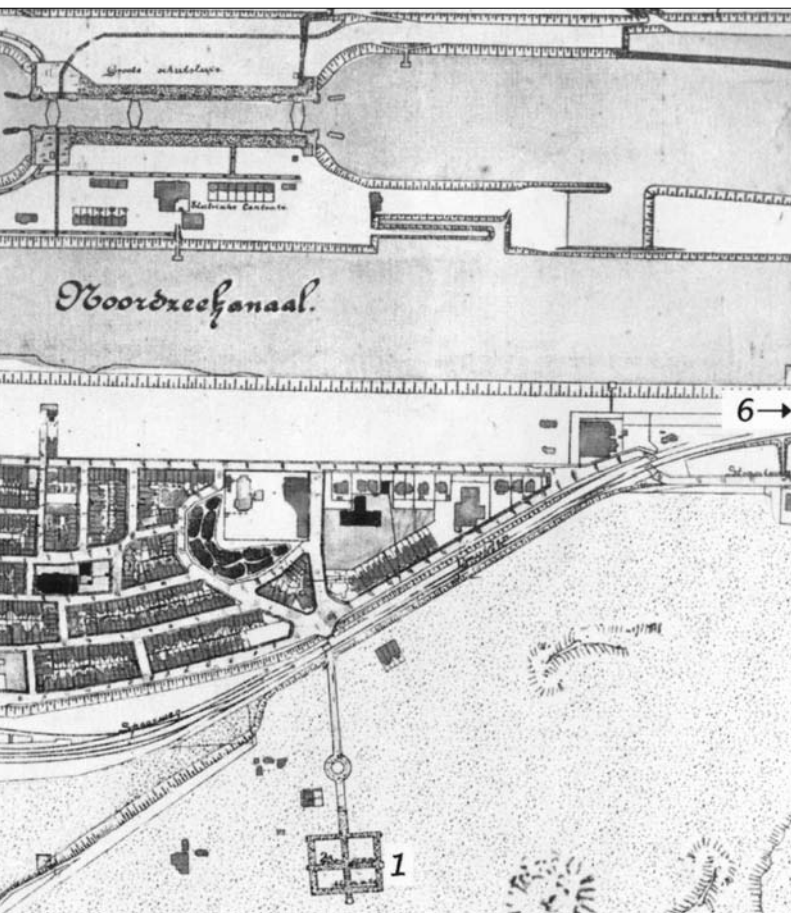
- 1 *Leve de oorlog!* 11
- 2 *Vis, ijs en steenkool* 64
- 3 *De prijs van profijt* 109

Deel II

- 4 *Op weg naar Lobojeski* 165
- 5 *Klatergoud* 233
- 6 *Alles naar de kelder* 284

Nawoord 345

- I WESTERBEGRAAFPLAATS
- 2 STATION IJMUIDEN
- 3 HOTEL-RESTAURANT AUGUSTA
- 4 CAFE/BIOSCOOP DE CYCLOOP
- 5 WILLEMSPLEIN
- 6 RICHTING VELSEROORD-VELSEN

Deel 1

Leve de oorlog!

De vroege ochtend was al snikheet. Lena depte haar gezicht zonder haar kleindochters uit het oog te verliezen. De meisjes waagden zich gevaarlijk diep in de branding. Steeds weer daagden ze met hoog opgetrokken rokken het terugtrekkende water uit, tot zich een dreigende golfkam verhief en ze gillend terugdeinsden voor het donderende schuim hun benen kon grijpen. Lena spreidde de geurige zakdoek over haar voorhoofd. De eau de cologne verfriste haar deze keer niet. Geïrriteerd sloeg ze een wesp in de richting van een drietal matrozen naast haar op de waranda van het badpaviljoen. Onderuitgezakt, bierflessen tegen de onderlip, spuiden ze aan één stuk vuiligheid over naakte vrouwenbenen, afgewisseld met luid commentaar op dagjesmensen uit Amsterdam, die net als de Duitse badgasten verkoeling zochten onder parasols en in de schaduw van de badkoetsjes.

Ze wist dat het niet de zeelui of haar kleindochters waren waardoor het bloed in haar hals zo snel klopte. Wat haar werkelijk verontrustte, speelde zich af in haar ooghoek. Daar ontrolde zich een merkwaardig tafereel. Loggers en trawlers, vele tientallen, misschien wel meer dan honderd, stoomden op volle kracht met zware boeggolven en strak liggende rookpluimen tussen de pieren in de richting van de haven. Vonken en roetvlokken spoten uit de schoorstenen. Grote zwermen meeuwen scheerden tussen de masten. Van noord naar zuid kropen schepen over de horizon; de hele vissersvloot leek met spoed de thuishaven te zoeken. Toch klonk er geen enkele langgerekte stoomfluit waarmee gewoonlijk de veilige

thuiskomst werd gemeld. Misschien was het die stilte, onheilspellend hangend boven het geronk van de stoommotoren, die haar zo benauwde.

De matrozen jouwden een douanebeampte in dienstkleiding uit. Nat van het zweet duwde de man zijn fiets door het rulle zand. Lena hield het niet meer uit. Ze drukte haar tanige lichaam op uit de rotanstoel en zette haar handen aan haar mond.

Gejaagd trok ze de onwillige kinderen met zich mee, weg van het strand. Bij de vuurtoren en de semafoor, boven op het duin, stelden geüniformeerde jongemannen zich op als betrokken ze de wacht. Op de kop van de vissershaven, voor koffiehuis De Leeuw, was de straat opengebrosen; er waren twee kanonnen geplaatst. Vanaf een steiger ernaast vervoerden sloepen zwaar bepakte soldaten naar de overzijde.

Op de hoek van de Prins Hendrikstraat dromde volk bijeen voor een aanplakbiljet. De burgemeester van de gemeente Velsen riep vanaf heden – 1 augustus 1914 – alle landmannen met de grootst mogelijke spoed op. Lena kneep de meisjes hard in de handen en fluisterde: ‘Bart...’

Terwijl ze, op weg naar huis, de vishallen passeerden, waren ze er getuige van hoe een drietal geschminkte vrouwen, een Duitse officier en een cameraman door militaire politie in de boeien werden geslagen.

‘Waarom doen ze dat, oma?’ vroegen de meisjes.

‘Het is zo ver,’ antwoordde Lena. ‘Er is oorlog uitgebroken, nu wordt iedereen stapelgek.’

De inwoners zagen het met verbijstering aan. Voor ze het goed en wel beseften, was hun havenplaats getransformeerd tot vesting. Honderden artilleristen van het korps pantserfort waren overgebracht naar de monding van het Noordzeekanaal. In ijlt tempo werden de oude kanonnen van hun roest ontdaan en nieuwe mitrailleurs en houwitsers aangevoerd. Onderwijl stelde de marine kustwacht strand, vuurtoren, semafoor en de twee zeearmen onder zware bewaking en

vanuit Haarlem marcheerden enige bataljons infanterie in de richting van de havenplaats, gevolgd door munitiewagens en ambulances van het Rode Kruis.

Aangezien een flink deel van de mannelijke bevolking die ochtend op zee was, onwetend van hun dringend gewenste aanwezigheid op het vasteland, had de kersverse commandant van de positie-IJmuiden een schip erop uitgestuurd om de vissersvloot te praaïen ogenblikkelijk – op militair gezag – terug te keren naar de haven. Bij thuiskomst hadden de vissers nauwelijks tijd zich te verkleeden, want voor het stationsgebouw stond al een lange stoomtrein hijgend en puffend op hen te wachten.

Op het perron, onder een zee van petten en hoeden, zochten honderden uitgelaten jongemannen tussen familieleden naar vrienden. Zweet drupte onder hun sjako vandaan, de kraag van de tuniek knelde, de ruwe uniformstof kriebelde op hun huid, de beenwindsels zaten veel te strak en onder hun nagels kleefden nog visschubben. Toch kon niets de opwinding over dit avontuur, dat zomaar uit de hemel was komen vallen, bederven. In de visknechten, kolensjouwers en stokers was die dag de landsverdediger ontwaakt. De oproep had hen in één klap volwaardig gemaakt: van eenvoudige dorpsjongens tot kerels in uniform met karabijn.

Hun ouders zagen het met gemengde gevoelens aan en wilden het afscheid zo lang mogelijk rekken. Maar de jongemannen maakten zich vol schaamte los uit de armen van hun moeders en gunden hun vaders niet meer dan een schichtige blik. Ze propten de ransels door de ramen en trokken elkaar vol bravoure de wagons in. Een vislosser uit Velseroord hing al naar buiten en schreeuwde met gebalde vuist: 'Wie met z'n poten aan onze grenzen komt, schieten we voor z'n raap!' Verbazing en ongeloof tekenden de gezichten van de achterblijvers.

Bart Boerhaave hield zijn moeder op armlengte, liet de sigaret in zijn mondhoek snel over zijn lippen rollen, trok één

wenkbrauw op en zei met een ondeugende blik in zijn lichtgrijze ogen: 'Kom op ma, ze schieten me heus niet overhoop.'

Ze legde haar hand op zijn wang: 'Jongen toch, werk je in vredesnaam niet weer in de nesten...'

Hij schikte zijn moeders halsdoek recht en fluisterde in haar oor: 'Voor je het weet sta ik weer voor je neus.'

'Ja, dat zal wel, ga nu maar snel die trein in.' Ze duwde hem van zich af in de richting van het portier. Maar Bart stapte zijwaarts, trok de karabijn over zijn rug recht en greep Nico bij de schouders. Hij vermeed zijn oudere broer in de ogen te zien en drukte zich kort maar heftig tegen hem aan. Nog voor Nico een goed advies kon geven of iets verstandigs kon zeggen, zwierde Bart al met een atletische sprong de treeplank op. Even later verscheen zijn breed lachende gezicht in een raam. 'We gaan het vaderland verdedigen!' brulde de zoon van een kroegbaas naast hem, zwaaiend met een fles bier uit het krat dat zijn vader de trein had ingeschoven.

'Tegen wie?' vroeg een schipper humeurig. Hij moest twee zonen afstaan en God wist hoe hij de volgende dag kon uitvaren.

'Tegen de Duitsers!' brulde de jongen terug.

'Maar die zitten op het strand!' riep de schipper.

Er werd luid gelachen.

'Zorg er liever voor dat de Engelsen ons niet aanvallen,' snauwde een kruidenier uit de Oranjestraat; tijdens de Boerenoorlog had zijn etalage volgehangen met krantenfoto's van Engelse concentratiekampen.

'Zorg daar zelf maar voor!' werd er even verderop geschreeuwd, 'wij gaan naar Limburg!'

De vele kerkklokken op de smalle landtong tussen kanaal en haven spoorden de laatste treuzelaars aan. Naast de ingang van de wachtkamer derde klas stelde fotograaf Gustaaf Olierook nog snel een groepje oudere verlofgangers op. Hij drukte de langste een bord met *Mobilisatie - 1914* in handen en riep: 'Mannen! Van jullie hangt onze toekomst af!'

Waarop de wapenbroeders direct gewichtige gezichten trokken.

Het fluitsignaal van de stationschef sneed door het ruoer. Met veel gesis zette de trein zich in beweging. Even oversteeg het gejuich uit de wagons de kreten op het perron. Er werden namen geroepen, beloftes gedaan in velerlei kust-dialecten en een vrouw begon luidkeels te huilen. Bart Boerhaave glimlachte. Hij was trots op zijn moeder, ze stond niet als andere vrouwen met vertrokken smoel te janken achter haar zakdoek. Integendeel, ze knikte hem bemoedigend toe en leek zelfs gerustgesteld door zijn vertrek.

Alle stemmen verstierven in het metalen geknars van de wielen in de rails. Al snel verdwenen ook de laatste wapperende handen in een alles versluierende stoomwolk.

*

Fotograaf Olierook liep met Lena en Nico op. Zijn assistent sjouwde de camera voor hen uit. Gniffelend vertelde hij hoe er die ochtend spionnen waren opgepakt bij de vishallen. Een van hen droeg het uniform van een Duitse officier, dat was natuurlijk al verdacht genoeg, maar toen de zwaar opgemaakte dames beweerden actrices te zijn, was voor de militaire politie de zaak wel duidelijk. 'De Hollandia Filmfabriek is nog steeds in de weer ze vrij te krijgen!' Olierook barstte in lachen uit.

Lena keek bedenkelijk naar de wolkeloze lucht: 'Wat wil je, wat weten wij nu van oorlog?'

'Niks,' stemde Olierook in, 'maar ondertussen zijn onze jongens de sigaar. Uw Bart zit er toch ook bij?'

'Oorlogen brengen verschrikkingen met zich mee,' ging Lena door zonder aandacht te schenken aan zijn opmerking, 'geen beschaafd volk zou zich ertoe moeten verlagen.'

'Nou ja', Olierook trok zijn schouders op, 'wij zijn toch neutraal... voor zolang het duurt.'

‘Precies, door iedereen in oorlogsstemming te brengen zal het straks niet moeilijk zijn ook dit land in de ellende te storten.’ Ze versnelde haar pas, als wilde ze de fotograaf afschudden, en sloeg onverwachts een zijstraat in. Nico hinkte een ogenblik aarzelend tussen zijn moeder en Olierook en zei in een poging zowel het directe oorlogsgevaar te ontkrachten als zijn moeder te verontschuldigen: ‘Ach, het zal allemaal zo’n vaart niet lopen.’ Daarna lichtte hij ten afscheid even zijn hogehoed en hobbelde de hoek om.

‘Dat kun jij makkelijk zeggen!’ schamperde Lena toen hij weer naast haar verscheen, ‘jij ontspringt mooi de dans.’ Ze wierp een blik op zijn zware schoen met de dikke zool. Nico rechtte zijn rug en probeerde zich niet gekwetst te voelen. Zijn hele jeugd was één strijd geweest met die vreselijke schoen, die met hem meegroeide en alsmaar zwaarder werd. Maar allengs was hij zijn handicap de baas geworden. Want ook al bleef hij de schoen met zich meeslepen als een bajeskant zijn voetkluister, in de loop der jaren zag hij kans een statigheid te ontwikkelen waarmee hij respect afdwong. Misschien niet bij zijn moeder, maar wel degelijk bij anderen. Zo verscheen hij nooit buitenshuis zonder zijn lange zwarte jas en hogehoed en was zijn baard steeds tot het kleinste haartje symmetrisch geknipt. Dat alles met maar één oogmerk: in de voetsporen van zijn vader en grootvader te treden en te zijn wat zij waren geweest: de doodgraver.

Zijn moeder ergerde zich aan die plechtstatigheid, noemde hem spottend een herenkind en soms nog iets onaangename. Ook nu had ze bij de aanblik van zijn lange wollen jas graag iets gezegd over doodvallende mussen van het dak, maar haar aandacht werd afgeleid door een groep huisvrouwen die zich verzameld had rond een aangeplakte verordening. De burgemeester stelde vanaf heden oppotting en prijsopdrijving van levensmiddelen strafbaar. Zodra ze de tekst hadden ontcijferd, spoedden de vrouwen zich in paniek naar de winkels, terwijl uit tegengestelde richting andere alweer